

The environmental behavior of tourists in the coastal cities of Mazandaran province and the role of social factors affecting it

Masoud darabi*

Assistant Prof. Faculty of Passive Defense, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

Sajjad Farhang

Assistant Prof., Dept. of Social Sciences, Faculty of Command and Management, Imam Ali (AS) Military University, Tehran, Iran

Mohammad Hosein Arefnia

PhD graduate and researcher at Malek Ashtar University of Technology, , Tehran, Iran

Abolghasem Hyderabad

Assistant Professor, Department of Sociology, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran

Abstract: This article examines environmental behavior and its sociological explanation among tourists in the coastal cities of Mazandaran province. A combination of theories and ideas such as Gidden's theory, Inglehart's environmental values and behavior, and George Tome's environmental culture theory were used as a theoretical framework. The research method, survey and statistical population include the collection of tourists in the coastal cities of Mazandaran province. The sampling method is a multi-stage cluster. First, a complete framework of the cities of the province was prepared. Then the coastal cities of the province were determined from the east to the far west of the province and in the next step all the coastal cities were numbered and then five coastal cities of Babolsar, Mahmudabad, Noor, Nowshahr and Ramsar were selected. In the next stage, some recreational areas, including parking lots one to nine of Babolsar, Tahbaz Mahmoudabad beach and amusement park, Hosseini Beach area of Nowshahr, Javaherdeh Ramsar tourist area, and Noor Forest Park, as well as travelers located by the beach, were randomly selected. And the sample size according to Cochran's formula is 384 people. The tool for data collection is a researcher-made questionnaire. The method of data analysis is Pearson, Spearman correlation coefficient, mean comparison, path analysis and regression analysis. The measurement tool is used for face validity and has the necessary reliability, and the value of Cronbach's alpha coefficient of environmental behaviors is 0.851. The findings showed that the average of environmental behavior patterns among people is high and its average is 4.05 out of 5. The results of the correlation test showed that there is a significant positive and direct relationship between the level of social identity, religious beliefs, environmental awareness, urban participation, social values and cultural capital with environmental behavior. The value of the multiple correlation coefficients is equal to 0.712, which indicates a high correlation coefficient. The coefficient of determination is equal to 0.507, which shows that the set of independent variables explain 50.7% of the variance and changes in the dependent variable of environmental behavior. The variables of environmental awareness, social identity, and urban participation have a greater effect on environmental behaviors. In order to increase the level of environmental behaviors, the level of environmental awareness, social and environmental values, urban participation and cultural capital should be increased.

Keywords: Environmental behavior, cultural capital, social values, environmental awareness, urban participation.

¹ Email: masuod.darabi@gmail.com (Corresponding Autor)

رفتار زیست محیطی گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران و نقش عوامل اجتماعی موثر بر آن

مسعود دارابی^{۱*}، سجاد فرهنگ^۲، محمد حسین عارف نیا^۳، ابوالقاسم حیدرآبادی^۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

چکیده

این مقاله به بررسی رفتار زیست محیطی و تبیین جامعه‌شناختی آن در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران می‌پردازد. از ترکیبی از تئوریا و نظریات مانند نظریه گیدنز، ارزش‌ها و رفتار زیست محیطی اینگلهارت و تئوری فرهنگ زیست محیطی ژرژ تومه به عنوان چارچوب نظری استفاده شد. روش تحقیق، پیمایشی و جامعه آماری شامل مجموعه گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران می‌باشند. شیوه نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. ابتدا یک چهارچوب کامل از شهرهای استان تهیه گردید. سپس شهرهای ساحلی استان از شرق تا منتهی‌الیه غرب استان مشخص شدند و در مرحله بعدی همه شهرهای ساحلی شماره‌گذاری گردید و سپس پنج شهر ساحلی بابلسر، محمودآباد، نور، نوشهر و رامسر انتخاب شدند. در مرحله بعدی برخی مناطق تفریحی شامل پارکینگ‌های یک تا نه بابلسر، ساحل و پارک تفریحی طاهباز محمودآباد، منطقه پلاژ حسینی نوشهر، منطقه گردشگری جواهرده رامسر و پارک جنگلی نور و نیز مسافران مستقر در کنار ساحل بطور تصادفی انتخاب شدند. و حجم نمونه طبق فرمول کوکران ۳۸۴ نفر می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، ضریب همبستگی پیرسون، اسپیرمن، مقایسه میانگینها، تحلیل مسیر و تحلیل رگرسیون است. ابزار اندازه‌گیری از اعتبار صوری استفاده شده و از پایایی لازم برخوردار است و مقدار ضریب آلفای کرونباخ رفتارهای محیط زیستی ۰/۸۵۱ است. یافته‌ها نشان داد میانگین الگوهای رفتار محیط زیستی در بین افراد بالا بوده و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۴/۰۵ است. نتایج آزمون همبستگی نشان داد بین میزان هویت اجتماعی، باورهای دینی، آگاهی زیست محیطی، مشارکت شهری، ارزشهای اجتماعی و سرمایه فرهنگی با رفتار زیست محیطی رابطه معنادار مثبت و مستقیم وجود دارد. مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۷۱۲ است که نشان‌دهنده ضریب همبستگی بالایی است. ضریب تعیین برابر ۰/۵۰۷ است که نشان می‌دهد مجموعه متغیرهای مستقل، ۵۰/۷ درصد از واریانس و تغییرات متغیر وابسته رفتار محیط زیستی را تبیین می‌کنند. متغیرهای آگاهی زیست محیطی، هویت اجتماعی، مشارکت شهری اثر بیشتری بر رفتارهای زیست محیطی دارند. برای بالا بردن میزان رفتارهای زیست محیطی، باید میزان آگاهی زیست محیطی، ارزشهای اجتماعی و زیست محیطی، مشارکت شهری و سرمایه فرهنگی را افزایش داد.

واژگان کلیدی: رفتار زیست محیطی، سرمایه فرهنگی، ارزش‌های اجتماعی، آگاهی زیست محیطی، مشارکت شهری.

^۱ استادیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران ایران (نویسنده مسئول)

(E mail: masuod.darabi@gmail.com)

^۲ استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده فرماندهی و مدیریت، دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران

^۳ دانش آموخته دکترا و محقق دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران ایران

^۴ استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

بیان مساله

گردشگری به منزله یک امر فرهنگی و اجتماعی در دو سوی جریان گردشگری در یک مکان، تعامل ها و تبادل ها را سبب می شود و با انسان ها، انگیزه ها، خواسته ها، نیازها، و آرزوهای آن ها که منبعث از فرهنگ جامعه است در ارتباط است (غفاری و معاون، ۱۳۹۲: ۱۱۴). در حال حاضر پدیده گردشگری بعنوان یک پدیده اجتماعی - فرهنگی مطرح است و به بزرگ ترین تحرک و جابجایی انسان ها اطلاق می شود. حتی رشد روز افزون و شتابزده توریسم موجب شده است که بسیاری از صاحب نظران قرن ۲۰ را قرن گردشگری بنامند (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۹۱). در دنیای امروز صنعت گردشگری جزء بزرگترین و متنوع ترین صنایع در دنیا مطرح می شود و بسیاری از بخش های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی را نیز تحت شعاع خود قرار داده است (طهماسبی پاشا و مجیدی، ۱۳۸۴: ۳۲۲). بنابراین بررسی رفتار زیست محیطی در جوامعی که به عنوان مقاصد گردشگری تلقی می شوند، در این مقاله مدنظر است. اکثر مسائل زیست محیطی در قرن بیست و یکم، پیامد کنش انسان است. در نتیجه، شناسایی عوامل مؤثر بر این رفتارها گامی اساسی در جهت کاهش پیامدهای آن است. رفتارهای زیست محیطی ضمن اینکه بر بیشتر مسائل و تهدیدهای زیست محیطی تأثیر می گذارند خود نیز از عواملی تأثیر می پذیرند (احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵: ۲۸).

با توجه به این موضوع که گردشگری یک مبحث مهمی در حوزه جامعه شناسی و امور اجتماعی فرهنگی است، نحوه رفتار این افراد در جامعه و زیست بوم نیز بایستی مورد توجه قرار گیرد. بهبود محیط زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. لازمه تحقق چنین هدفی، وجود اخلاق زیست محیطی در تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور می باشد. اخلاق زیست محیطی رفتار ایده آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی است (اژدري، ۱۳۸۲، ۲۷-۲۸). رفتار انسان در قبال محیط زیست تحت تأثیر مدرنیته و فرایندهای آن به رفتاری بحران آفرین تبدیل شده است (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). متأسفانه غالب جمعیت کشور در زمینه فرهنگ زیست محیطی با چالش های متناهی روبروست و وسعت دامنه، مقیاس و پیچیدگی آن بی سابقه است.

نتایج بسیاری از تحقیقات در ایران حاکی از تخریب محیط زیست و نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و یا سازمانی بر تخریب محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی است. (امامقلی و همکاران، ۱۴۰۲، سلطانی، ۱۴۰۱، ایمانی و همکاران (۱۴۰۱)، صالحی (۱۴۰۱)، یازرلو، ۱۴۰۱، رضایی مقدم و شهرکی، ۱۴۰۱، موحدمجد و سلامتیان (۱۴۰۰)، غلامی و همکاران (۱۴۰۰)، ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۲؛ احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵؛ کلانتری و دیگران، ۱۳۹۵). اکثر این تحقیقات معتقدند که فرهنگ جامعه اثر زیادی بر رفتارهای زیست محیطی دارد و به نقش فرهنگ و عوامل اجتماعی و فرهنگی بر رفتارهای زیست محیطی اشاره دارند.

مسافرپذیری و وجود گردشگران بی شمار در استان مازندران و شهرهای ساحلی آن و برخورداری از این امتیازات و وجود گردشگران، باعث شده تا رفتارهای زیست محیطی تحت شعاع قرار گیرد و مسائلی را برای ساکنین شهرهای ساحلی استان مازندران به وجود آورد. لذا مقاله با هدف بررسی تحلیل اثرات عوامل اجتماعی بر رفتار زیست محیطی گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران انجام شده و به دنبال پاسخ به این سؤال است که، نقش عوامل جامعه شناختی (سرمایه فرهنگی، ارزشهای اجتماعی، آگاهی زیست محیطی، مشارکت شهری، رسانه ها، هویت اجتماعی و دینداری) موثر بر رفتار زیست محیطی گردشگران در شهرهای ساحلی چگونه است؟

مبانی نظری

در زمینه رفتارهای زیست محیطی تحقیقات مختلفی انجام شده که در اینجا بستر تأکید بر تحلیل اثرات عوامل اجتماعی و جامعه شناختی بر این گونه از رفتارها است. امامقلی و همکاران (۱۴۰۲) به تفاوت های رفتاری، امکانات و شرایط، خودکارآمدی، نگرش و دانش محیط زیستی بر رفتارهای زیست محیطی دو شهر سمنان و سلیمانیه اشاره دارد. مالیر و همکاران (۱۴۰۲) نشان

دادند شکل گیری نظام ارزشی و هنجاری تقویت کننده کنش های مدنی تنوع زیستی، منوط به وجود فرصت های گفت و گویی است. هرچه امکان گفت و گو و شبکه سازی مجازی در بین دانشجویان بیشتر باشد، تبدیل و درک موضوع تنوع زیستی به یک مسئله محلی، ملی و جهانی بیشتر بوده است. سلطانی (۱۴۰۱) به اثر معنادار ارزش های زیست محیطی بر رفتار زیست محیطی دست یافته است. ایمانی و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی عوامل موثر بر رفتارهای محیط زیستی روستاییان (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اردبیل) پرداختند. یافته های مدل معادلات ساختاری نشان داد متغیرهای نگرش، نگرانی، دانش و ارزش ها توانایی تبیین تغییرات متغیر رفتارهای محیط زیستی افراد مورد مطالعه را تا ۷۹ درصد را دارا می باشند. همچنین ۵۲ درصد از تغییرات واریانس نگرانی محیط زیستی به متغیرهای ارزش ها، دانش و نگرش محیط زیستی مربوط است. یازرلو (۱۴۰۱) به تحلیل جامعه شناختی رفتار زیست محیطی شهروندان گرگانی با تکیه بر رفتار مصرف آب پرداخته است. نتایج تحقیق حاضر نشان می دهد که: ۱- بین ارزش های زیست محیطی و نگرش زیست محیطی، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. ۲- در بین ارزش های زیست محیطی و نگرش به صرفه جویی آب، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. صالحی (۱۴۰۱) در مقاله ای موضوع نقش فرهنگ بوم شناختی در افزایش توانمندی حفاظت از محیط زیست جامعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان مازندران) را بررسی کرد. تحلیل رگرسیون حاکی است که آگاهی از شدت خطر و ارزش های محیط زیستی بیشترین تاثیر را روی خرده مولفه های توانمندی حفاظت یعنی خود کارآمدی و اثربخشی داشته اند. در حالی که در خرده مولفه هزینه های اقدام علاوه بر این دو متغیر، باورهای دینی نیز تاثیر داشته است.

رضایی مقدم و شهرکی (۱۴۰۱) در بررسی رفتار زیست محیطی دانش آموزان ابتدایی شهرستان آمل نشان دادند که عوامل فردی شامل آگاهی، عوامل انگیزشی، عادت ها و نگرش در رفتارهای زیست محیطی اثرگذار هستند. مهنی رفتار و نعیمی (۱۴۰۱) در مقاله تحلیل رابطه بین ویژگی های جمعیت شناختی و رفتار زیست محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل رود نشان دادند که نگرش، هنجارهای ذهنی، کنترل رفتار درک شده، نیت و رفتار، سن و تحصیلات بر رفتارهای زیست محیطی اثرگذارند. یافته های موحد مجد و سلامتیان (۱۴۰۰)، حاکی از رابطه مثبت و معنادار بین سلامت معنوی و ابعاد آن (سلامت وجودی و سلامت مذهبی) با رفتار زیست محیطی می باشد. غلامی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند یکی از عوامل اثرگذار بر رفتارهای زیست محیطی زنان، میزان دینداری و آموزه های دینی است. بین دینداری و رفتار زیست محیطی رابطه معنادار مثبت و مستقیم (ضریب پیرسون ۰/۴۶۵) وجود دارد. بنابراین دینداری و آموزه های دینی نقش مهمی در افزایش رفتارهای زیست محیطی زنان دارد. دشتکی و همکاران (۱۴۰۰) در تبیین اخلاق زیست محیطی شهروندان در تعالی محیط زیست نشان دادند که بحران زیست محیطی شهرها، ناشی از نگرش مادی بشر به نظام محیط زیست و به تبع آن اخلاق نادرست شهروندان در مواجهه با آن است. حقیقتیان و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر تخریب محیط زیست مورد مطالعه: جوانان شهر تهران پرداختند. رابطه متغیرهای طبقه اجتماعی، دانش زیست محیطی و سرمایه فرهنگی با متغیر تخریب محیط زیست ضعیف و معکوس است. رابطه متغیرهای مصرف گرایی و میزان دینداری با تخریب محیط زیست به ترتیب متوسط، ضعیف و مستقیم است.

نصرتی نژاد و همکاران (۱۳۹۹) در تبیین جامعه شناختی رفتار زیست محیطی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی) نشان می دهد میزان آگاهی، نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان تهران در حد متوسط رو به بالا است. همچنین یافته ها نشان می دهد که رابطه مثبت و معناداری بین نگرش و آگاهی زیست محیطی با رفتار آن وجود دارد. نیازی کومله و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله فراتحلیل عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست محیطی در بین شهروندان نشان دادند متغیرهای سن، تحصیلات، سرمایه اجتماعی و نیت زیست محیطی بیشترین اندازه اثر، و متغیرهای فردگرایی، جنسیت و سبک زندگی کمترین اندازه اثر را در رفتارهای زیست محیطی افراد دارند. اسفندیارپور و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند که با ارتقای کیفیت زندگی افراد، آگاهی، نگرش و رفتارهای محیط زیستی آن ها ارتقا پیدا کرده است. از طرفی هویت ملی افراد درباره توجه به فرهنگ محیط زیستی برای نسل های قبل بیشتر از الان است و این نگاه طبیعت دوستی در بین آن ها در مقایسه با نسل کنونی بیشتر است.

کلاتنری و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط زیست (مورد مطالعه: شهروندان شهر تهران) نشان داد روابط دو متغیره مابین ارزش‌های زیست‌محیطی، تجربه ارتباط با طبیعت، جامعه‌پذیری زیست‌محیطی و دینداری با متغیر وابسته، قابل تأیید و تعمیم هستند. متغیرهای تجربه ارتباط با طبیعت با ۰,۶۱۷ و ارزش‌های زیست‌محیطی با ۰,۳۴۶ درصد، به ترتیب بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته‌اند. صالحی و امامقلی (۱۳۹۵) در تحقیقی نشان می‌دهند که میزان مصرف رسانه‌ای بر نگرش، ارزش و رفتار محیط‌زیستی تأثیر دارد. حسن‌زاده (۱۳۹۷) در بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی نشان داد بین متغیرهای مستقل دغدغه‌های زیست‌محیطی، آگاهی از پیامدهای زیست‌محیطی، مسئولیت‌پذیری و اعتماد نهادی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. حاجی‌زاده میمن‌دی و فلک‌الدین (۱۳۹۶) نشان دادند که بین متغیرهای سن، درآمد، آگاهی زیست‌محیطی، سبک زندگی، استفاده از شبکه‌های اجتماعی، سرمایه فرهنگی و قانون‌گرایی با رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه رابطه معناداری وجود دارد. نوروزیان (۱۳۹۶) نشان داد متغیرهای آگاهی‌های زیست‌محیطی، رضایت از زندگی، سرمایه‌های فرهنگی، فردگرایی، هنجارهای اجتماعی، پیش‌بین مناسبی برای رفتارهای زیست‌محیطی هستند.

سان و همکاران (۲۰۲۳) به بررسی قدردانی یکسان، رفتارهای مختلف حامی محیط زیست؟ تأثیر مکانیسم تأثیر دو مسیر قدردانی بر رفتار طرفدار محیط زیست پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که قدردانی هم رفتار طرفدار محیط‌زیست خصوصی و هم عمومی را ارتقا می‌دهد. علاوه بر این، افراد در طبقه اجتماعی پایین ترجیح قوی‌تری نسبت به رفتارهای طرفدار محیط زیست خصوصی نشان می‌دهند، در حالی که افراد در طبقه اجتماعی بالا ترجیح قوی‌تری نسبت به رفتار طرفدار محیط زیست عمومی نشان می‌دهند. بیلنت و سلبار (۲۰۲۲) به بررسی رفتار طرفدار محیط زیست گردشگران: نقش تصویر محیطی مقصد و رفتار روزانه پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که: ۱) بیشتر رفتارهای طرفدار محیط زیست تحلیل شده در زمینه گردشگری بدتر می‌شوند. ۲) گردشگرانی که رفتارهای طرفدار محیط زیست در خانه بالاتر از حد متوسط است، در مقصد نیز بهتر رفتار می‌کنند. ۳) ادراک مقصد به عنوان دوستدار محیط زیست با رفتار طرفدار محیط زیست بهتر در مقصد همراه است.

تیان و لو (۲۰۲۲) به بررسی پژوهش رفتار طرفدار محیط زیست: پیشرفت نظری و جهت‌گیری‌های آینده پرداختند. مشکلات زیست‌محیطی واقع بینانه باعث رشد تحقیقات رفتار طرفدار محیط زیست می‌شود که در میان آنها مهمترین پیشرفت در مورد نوآوری نظری و توسعه رفتار طرفدار محیط زیست است. از نظر کاوش نظری، مطالعات موجود نظریه ارزش - باور - هنجار، نظریه‌های رفتاری مرتبط با زمینه‌ها و مدل‌های تصمیم‌گیری رفتار طرفدار محیطی را پیشنهاد و توسعه می‌دهند. اهمیت و همکاران (۲۰۲۲) به بررسی اندازه‌گیری رفتار حامی محیط زیست ناشی از ارزش‌های زیست‌محیطی پرداختند. رفتار طرفدار محیط زیست در پرداختن به تغییرات آب و هوایی تحت تأثیر عوامل چند بعدی - دانش، ارزش‌ها، قصد و پیشینه جمعیت‌شناختی است.

هندی^۱ و دیگران (۲۰۲۱)، انگیزه‌های اساسی رفتارهای زیست‌محیطی را در بین دو نسل کره جنوبی «والدین و فرزندان»، مطالعه نمودند. طبق یافته‌های آن‌ها تفاوت نسلی در زمینه‌سازی انگیزه‌های رفتارهای محیطی وجود دارد. انگیزه‌های زیست‌محیطی احتمالاً باعث ارتقاء رفتارهای زیست‌محیطی در بین نسل‌های کره جنوبی می‌شود. اسمیت و کینگستون^۲ (۲۰۲۱) به بررسی عوامل جمعیت-شناختی، نگرشی و اجتماعی بر توجه و رفتار طرفدار محیط زیست پرداختند. عوامل نگرشی و اجتماعی مانند جهان‌بینی بوم‌شناختی، هویت اجتماعی و دلبستگی به مکان را شناسایی کرده و رابطه آن‌ها را با توجه و رفتار طرفدار محیط زیست بررسی می‌کند. مردیت و شارون (۲۰۲۱) به بررسی عوامل جمعیت‌شناختی، نگرشی و اجتماعی پیش‌بینی کننده رفتار حامی محیط زیست پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که بین این عوامل جمعیت‌شناختی، نگرشی، اجتماعی و متغیرهای محیطی ارتباط پیچیده و پویا وجود دارد.

¹ Handy

² Smith and Kingston

داریانتو و سانگ^۱ (۲۰۲۰)، به فراتحلیل رابطه بین دلبستگی به مکان و رفتار طرفدار محیط زیست پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که اول، تأثیر کلی وابستگی به مکان بر رفتار طرفدار محیط زیست مثبت است و این تأثیر در فرهنگ‌های جمع‌گرایانه در مقابل فردگرایی بیشتر است. بالوندی^۲ و همکاران (۲۰۱۹)، در بررسی رابطه بین ملاحظات زیست‌محیطی مردم و رفتار طرفدار محیط زیست در لیتوانی نشان داد که ملاحظات زیست‌محیطی عمومی مردم، یعنی مقادیر زیست کره و هویت زیست‌محیطی، می‌تواند رفتار طرفدار محیط زیست را در افراد ایجاد کند. هالکوس و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله‌ای به بررسی رفتار محیطی در یک زمینه خصوصی: یکپارچه کردن تئوری‌های رفتار برنامه‌ریزی شده و هنجار اعتقاد به ارزش، خودشناسی و عادت می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بینی کننده رفتار محیطی به دنبال عادت است و هنجار ذهنی، اصلی‌ترین حضار قصد است. آگاهی از عواقب تأثیر مثبتی بر هنجارهای شخصی، ذهنی و نگرش و کنترل رفتاری درک شده دارد و هویت شخصی روابط بین ارزش‌های زیست کره و هنجار شخصی، نگرشها، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک شده را تعدیل می‌کند. فو^۳ و همکاران (۲۰۱۸)، آگاهی و رفتار زیست‌محیطی بر محیط دانشگاه در چین را مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد که عوامل فرهنگی و اجتماعی نیز بر رفتار زیست‌محیطی تأثیر گذار بوده‌اند.

برخی انواع نگرش به محیط زیست در نظریه اجتماعی را به چهار دسته تقسیم می‌کنند. این چهار دسته شامل نگرش به محیط زیست طبیعی، نگرش به محیط زیست به عنوان روستا یا باغ، نگرش به محیط زیست شهری و نگرش به محیط زیست جهانی می‌شوند (محرم‌نژاد و تهرانی، ۱۳۸۹: ۵). در این مقاله بیشتر نگرش به محیط زیست شهری مدنظر است و باید دید در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران این نگرش چگونه است. ژرژ تومه معتقد است که میزان احترام شهروندان هر جامعه به اخلاق محیطی و حفاظت از محیط طبیعی، از جمله معیارهای سنجش میزان توسعه فرهنگی در آن جامعه محسوب می‌شود (تومه، ۱۳۸۰، ۱۵).

آنتونی گیدنز به نوگرایی و نتایج آن و موضوع زیست محیطی و جایگاه طبیعت در نظریه اجتماعی خود و پیامدهای اقتصادی و مالی گرفته تا پیامدهای فرهنگی و مسائل زیست بومی جهانی پرداخته است که از مرز ملی فراتر رفته و اثرات جهانی دارد. از این رو گسترش مشکلات زیست بومی جهانی به عنوان یکی از پیامدهای جهانی شدن، گسترش سرمایه داری صنعتی به سراسر کره زمین، ایجاد بازار جهانی و توسعه ارتباطات گوناگون است (سلیمان‌پور عمران، ۱۳۹۶: ۴۸).

نگرش افراد نسبت به محیط زیست شهری در سال‌های اخیر دچار تغییر و دگرگونی شده است. جامعه‌شناسی محیط‌زیست عمدتاً به بررسی علمی رابطه جامعه مدرن با بحران‌ها و مسائل محیط‌زیست می‌پردازد و در این میان بیشتر بر ابعاد اجتماعی پیرامون محیط‌های طبیعی و بشر ساخته متمرکز است (نواح و فروتن‌کیا، ۱۳۹۶: ۸۱). آنتونی گیدنز درباره موضوعات زیست‌محیطی بر پرداختن نظریه اجتماعی به محیط‌های شهری و ساختگی تأکید دارد. شهرنشینی پیامدهایی در مورد چگونگی تشکیل محیط طبیعی، درک از آن و عمل در برابر آن دارد.

در نظریه اجتماعی روان‌شناختی رفتار نوع‌دوستانه شوارتز (۲۰۰۶)، رفتارهای محیط‌زیستی به‌عنوان رفتارهایی نوع‌دوستانه شناخته می‌شوند که منفعت آنها نصیب دیگر افراد جامعه می‌شود (مالمیر و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۸). در الگوی رفتار محیط‌گرایانه کالموس و اجی من^۴، دانش، ارزش‌ها و نگرش‌های محیط‌زیستی را همراه با پیوند عاطفی به‌منزله ترکیبی پیچیده با نام آگاهی زیست‌محیطی در نظر گرفته شد. عوامل بیرونی و درونی رابطه مستقیم با رفتارهای محیط‌زیستی دارند. رفتار انسان نسبت به محیط‌زیست از عوامل بیرونی و عوامل درونی تأثیر می‌گیرد. برخی عوامل بر گروه‌های اجتماعی وسیع تأثیر می‌گذارند؛ در حالی

^۱ Daryantoa, Ahmad, Zening, Song

^۲ Audra Balundé

^۳ Fu

^۴ Kollmuss, A. & Agyeman

که برخی دیگر تنها بر گروهی از افراد تأثیر دارند (کالموس و اجی‌من، ۲۰۰۲: ۲۳۹). نهایتاً همین باورها و نگرش‌های خاص هستند که به رفتار واقعی گردشگر در محیط زیست مقصد منجر می‌شوند.

در نظریه ارزش - باور - هنجار، سه جهت‌گیری ارزشی معرفی شده است: ۱. جهت‌گیری ارزشی خودمحور (تأکید بر دست‌آوردهای فردی، به حداکثر رساندن نفع شخصی)؛ ۲. جهت‌گیری ارزشی نوع‌دوستانه (نگرانی برای رفاه دیگر انسان‌ها)؛ ۳. جهت‌گیری ارزشی زیست‌بوم‌محور (نگرانی برای گونه‌های غیرانسانی یا زیست‌کره، آب و خاک). زمانی که ارزش‌های جمع‌گرا و رفتارهای نوع‌دوستانه غالب باشد، تمایل بیشتری به جهت‌گیری‌های ارزشی نسبت به محیط‌زیست و زیست‌بوم‌محوری دیده می‌شود (مالمیر و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۹). همچنین هنجارهای شخصی، که نگرش‌های اخلاقی درونی‌شده حاصل از هنجارهای مشترک اجتماعی‌اند، به‌مثابه عامل مؤثری در شکل‌گیری رفتارهای نوع‌دوستانه و بوم‌محور تلقی می‌شوند.

رونالد اینگلهارت برای سنجش ارزش‌های شهروندان اروپایی ارزش‌ها را به دو دسته مادی و فرامادی تقسیم می‌کند. ارزش‌های مادی مبتنی بر نیازهای زیستی و امنیتی فرد هستند و مستقیماً با حیات طبیعی فرد در ارتباطند و در مقابل ارزش‌های فرامادی در جهت ارضای نیازهای فرازیستی انسان می‌باشند. نظریه اینگلهارت در خصوص دگرگونی ارزشی پیش‌بینی می‌کند که جایگزینی جمعیت نسل جدید به تدریج به جابجایی بلندمدت از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرامادی منجر خواهد شد. این دگرگونی می‌گوید؛ جایگزینی نسلی تنها عامل تغییر ارزشی نیست، بلکه مؤلفه‌های مهم دیگری نیز مطرح می‌باشد (اینگلهارت و آبرامسون، ۱۳۷۸: ۶۵). اینگلهارت معتقد است که این ارزش‌ها و تغییرها می‌تواند به صورت تأکیدی بر آزادی شخصی و سیاسی، مشارکت، برابری، مدارا با اقلیت‌ها و کسانی که عقاید مخالف دارند، پذیرش ایده‌ها و سبک‌های جدید زندگی، حفاظت از محیط زیست و توجه به کیفیت مسائل زندگی تبلور یابند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۴). نظریه‌های اینگلهارت و شوآرتز، بیان‌کننده نگرش و نوع نگاه افراد به ارزش‌های دینی، و غیردینی مانند رفتارهای زیست‌محیطی هستند. از نظر اینگلهارت، ارزش‌ها در محیط‌زیست‌گرایی اثرگذار بوده و می‌توان رفتارهای زیست‌محیطی را به ارزش‌ها و نظریه ارزش‌های اینگلهارت نسبت داد (اینگلهارت، ۱۳۹۵: ۲۲۱).

اینگلهارت معتقد است که در اثر توسعه اقتصادی در کشورهای پیشرفته صنعتی، تحول در ارزش‌های مادی انسان‌های این جوامع رخ داده، به گونه‌ای که روند این تحول، حرکت از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرامادی را نشان می‌دهد. او معتقد است که هر فرهنگ، رهیافت مردم را در تطابق با محیط‌شان نشان می‌دهد و این رهیافت در بلندمدت به دگرگونی‌های سیاسی، اقتصادی و تکنولوژی پاسخ می‌دهد (اینگلهارت، ۱۳۹۵: ۲۳). افرادی که ارزش‌های فرامادی و یا ارزش‌های دیگرخواهانه بیشتری دارند، فعالیت‌های زیست‌محیطی بالاتری را هم دارا هستند. ارزش‌های اجتماعی و خصوصاً ارزش‌های غائی می‌توانند بر نگرش‌ها و در نهایت رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار باشند. فرضیه "بین ارزش‌های اجتماعی با رفتار زیست‌محیطی در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران رابطه معناداری وجود دارد" از این تئوری اقتباس شده است.

در بحث از اخلاق زیست‌محیطی، همواره به نقش ارزش‌های زیست‌محیطی و منابعی همچون دین که مطرح‌کننده این ارزش‌ها هستند به عنوان عاملی تعیین‌کننده بر رفتارهای زیست‌محیطی و مکانیسم‌های واسطه آن همچون احساس و ادراک و به‌طور کلی نگرش تأکید می‌شود (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۷). ادیان و مکاتب الهی در کنار توجه به مسائل معنوی و روحی، انسان را به احترام به موجودات پیرامون خود و نیز پاکیزگی محیط اطرافش ترغیب کرده، و اصول و ضوابطی را به منظور حفاظت از محیط زیست مقرر داشته‌اند (صادقی و فراهانی فرد، ۱۳۸۲). یکی از چالش‌های پیش روی ادیان چگونگی روبرو شدن با بحران زیست‌محیطی است که بسیاری معتقدند بر اثر ماتریالیسم بی‌حدومرز، عرفی شدن و صنعتی شدن لجام‌گسیخته در جوامع امروزی پدید آمده است (محرّم‌نژاد و تهرانی، ۱۳۸۹: ۵). بنابراین دین و آموزه‌های دینی می‌تواند بر رفتار انسان‌ها اثرگذار باشد و با توجه به مواردی چون عدالت، انصاف و پاکیزگی و نظم که در آموزه‌های دینی به آنها اشاره می‌شود، رفتارهای زیست‌محیطی و

جلوگیری از تخریب محیط زیست را می توان از دین و باورهای دینی اقتباس نمود. فرضیه بین باورهای دینی با رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد، از این تئوری اقتباس شد. با توجه به این توضیحات باید گفت که ترکیبی از تئوری ها و نظریات مطرح شده به عنوان چارچوب نظری پژوهش حاضر انتخاب شده اند که در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره ۱: چارچوب نظری فرضیه های پژوهش

فرضیه	مبانی و چارچوب نظری
سرمایه فرهنگی و رفتار زیست محیطی	نظریه فرهنگ زیست محیطی ژرژ تومه
باورهای دینی و رفتار زیست محیطی	تئوری دین و محیط زیست
آگاهی زیست محیطی و رفتار زیست محیطی	نظریه رسانه ها و محیط زیست
مشارکت شهری و رفتار زیست محیطی	نظریه رسانه ها و محیط زیست
ارزش های اجتماعی و رفتار زیست محیطی	نظریه ارزش های اجتماعی رونالد اینگلهارت و محیط زیست
میزان استفاده از رسانه ها و رفتار زیست محیطی	نظریه رسانه ها و محیط زیست
هویت اجتماعی اجتماعی و رفتار زیست محیطی	نظریه آنتونی گیدنز

فرضیه های تحقیق

۱. بین سرمایه فرهنگی و رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین باورهای دینی و رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین آگاهی زیست محیطی و رفتار زیست محیطی در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران رابطه معناداری وجود دارد.
۴. بین مشارکت شهری با رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.
۵. بین ارزش های اجتماعی با رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.
۶. بین میزان استفاده از رسانه ها و رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.
۷. بین هویت اجتماعی با رفتار زیست محیطی در بین گردشگران رابطه معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش از نظر روش گردآوری داده ها توصیفی از نوع زمینه یابی و از نظر هدف کاربردی می باشد. روش انجام تحقیق بصورت پیمایشی بوده که از این جهت قابلیت تعمیم نتایج وجود دارد. روش تحقیق پژوهش، بر اساس ماهیت و روش انجام کار و از لحاظ روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته از نوع تحقیقات همبستگی است. ابزار گردآوری داده ها، پرسشنامه استاندارد و محقق ساخته است. جامعه آماری شامل مجموعه گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران می باشند. تعداد این افراد در تابستان ۱۴۰۱ مطابق آمار ارائه شده از سازمان گردشگری برابر با ۴۴۶۲۰۰۰ نفر می باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر است.

جدول شماره ۲: ضریب پایایی متغیرهای پژوهش

متغیرها	تعداد گویه ها	ضریب آلفای کرونباخ	نتیجه
سرمایه فرهنگی	۲۶	۰/۸۵۵	پایا
آگاهی زیست محیطی	۱۵	۰/۸۲۱	پایا
باورهای دینی	۲۸	۰/۸۸۴	پایا
مشارکت شهری	۱۴	۰/۸۴۱	پایا

متغیرها	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ	نتیجه
هویت اجتماعی	۲۴	۰/۷۷۲	پایا
رفتار زیست محیطی	۱۶	۰/۸۵۱	پایا
ارزش‌های اجتماعی	۱۶	۰/۷۱۷	پایا
میزان استفاده از رسانه‌ها	۱۰	۰/۷۳۹	پایا

روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. ابتدا یک چهارچوب کامل از شهرهای استان تهیه گردید که شامل ۵۷ شهر می‌باشد. سپس شهرهای ساحلی استان از شرق تا منتهی‌الیه غرب استان مشخص شدند و در مرحله بعدی همه شهرهای ساحلی شماره‌گذاری گردید و سپس از بین آنها پنج شهر ساحلی بابلسر، محمودآباد، نور، نوشهر و رامسر بصورت تصادفی انتخاب شدند. در مرحله بعدی برخی مناطق تفریحی از این شهرستان‌ها بطور تصادفی انتخاب گردید که شامل پارکینگ‌های یک تا نه بابلسر، ساحل و پارک تفریحی طاهباز محمودآباد، منطقه پلاژ حسینی نوشهر، منطقه گردشگری جواهرده رامسر و پارک جنگلی نور و نیز مسافران مستقر در کنار ساحل می‌باشند. از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شد. از اعتبار صوری استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری از پایایی لازم برخوردار است و مقدار آلفای متغیر وابسته رفتار زیست محیطی ۰/۸۵۱ است. در سایر متغیرها نیز، مقادیر ضریب آلفای کرونباخ بیشتر از مقدار ۰/۷۰ بوده است. پس بنابراین ابزار اندازه‌گیری پایایی دارد. در سایر متغیرها نیز، مقادیر ضریب آلفای کرونباخ بیشتر از مقدار ۰/۷۰ بوده است. مثلاً در متغیرهای سرمایه فرهنگی ۰/۸۵۵، مشارکت شهری ۰/۸۲۱ و آگاهی محیط زیستی ۰/۸۴۱ است.

تعریف متغیرها

دینداری به معنای باورداشتن عقاید و التزام عملی به آن احکام است. در سنجش متغیر دینداری از مدل گلارک و استارک در چهار بعد (اعتقادی، مناسکی، تجربی و بعد پیامدی) استفاده شد (سراج زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۵-۶۴). از نظر بوردیو، سرمایه فرهنگی شامل کاربرد زبان، منش‌ها، جهت‌گیری‌ها و تمایلات است و دارای وجوه پیچیده و ظرفی در نحوه رابطه فرد با فرهنگ و زبان است (جنکینز، ۱۳۸۵: ۱۷۸). بوردیو سرمایه فرهنگی را به سه دسته (تجسم یافته، عینیت یافته و نمادی) تقسیم‌بندی می‌کند. مشارکت شهری، مشارکت شهروندان در ایجاد، اصلاح و اداره محله و محیط مسکونی را در بر می‌گیرد (مرادی، ۱۳۹۳: ۱۵۸). برای سنجش مشارکت شهری از سه بعد میزان آگاهی به مشارکت، تمایل به مشارکت و میزان مشارکت شهری استفاده گردید. هویت اجتماعی اساساً به ویژگی‌ها و اندیشه‌هایی اشاره می‌کند که فرد، آن‌ها را از طریق اشتراک اجتماعی و عضویت در گروه‌ها و مقولا اجتماعی کسب می‌کند این گروه‌ها و مقوله‌ها شامل نژاد، مذهب، قومیت، ملیت، جنسیت می‌شود (جنکینز؛ ۱۳۸۱). هویت اجتماعی ابعاد متعددی دارد که از نظر نوع و گستره جامع مرجع آن در یک طیف قرار می‌گیرد و شامل هویت ملی، قومی، مذهبی و هویت جهانی است.

آگاهی محیط زیستی، به معنای میزان اطلاعات فرد در مورد مسائل محیط زیستی و عوامل مؤثر در گسترش آن و شناخت از چگونگی رفتار، جهت بهبود این معضلات است. آگاهی محیط زیستی، توانایی فرد در درک و ارزیابی اثر جامعه بر اکوسیستم است (خواجه شاهکویی و همکاران، ۱۳۹۳). برای سنجش آن از چهار بعد آگاهی محیط زیستی عام، آگاهی در حوزه آلودگی هوا، مصرف بهینه و بازیافت استفاده شد. منظور از وسایل ارتباط جمعی، روزنامه و مجلات (مطبوعات) رادیو ایران، تلویزیون ایران، رادیوهای خارجی، تلویزیون خارجی، ماهواره و اینترنت می‌باشند. ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی یک جامعه جزء اصلی آن جامعه به شمار می‌روند که ثبات یا تغییر آن‌ها موجب ثبات یا تغییر فرهنگ‌ها و جوامع شده و به طبع، ثبات یا دگرگونی خانواده‌ها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. ارزش‌های فرهنگی بر شکل‌دهی و توجیه اعمال، باورها و اهداف فردی و گروهی تأکید می‌کنند (احمدی

و قادرزاده، ۱۳۹۳: ۴۹). شوارتز (۲۰۰۶) ارزش‌ها را به‌عنوان اهداف مطلوب و وابسته به موقعیت تعریف کرده که دارای اهمیت متفاوتی هستند و همانند اصول راهنما در زندگی مردم به کار می‌روند. جنبه محتوایی اساسی که در میان ارزش‌ها تمایز ایجاد می‌کند، نوع اهداف انگیزشی است که آن‌ها اظهار می‌کنند. رفتار زیست محیطی، رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می‌دهد (فروتن کیا، نواح و پورتر کارونی، ۱۳۹۰). برای سنجش رفتارهای محیط‌زیستی از چهار بعد رفتار محیط زیستی عام، رفتار در حوزه آلودگی هوا، مصرف بهینه و بازیافت (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۲) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که حدود ۵۲/۶ درصد از پاسخگویان مرد و ۴۷/۴ درصد زن هستند. حدود ۱۰/۴ درصد از پاسخگوها کمتر از ۲۰ سال سن داشته‌اند، حدود ۲۵/۵ درصد از پاسخگوها در گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال، ۲۴ درصد افراد در گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال، حدود ۲۰/۸ درصد در سنین ۴۰ تا ۵۰ ساله و ۱۹/۳ درصد از پاسخگوها، سن شان بالای ۵۰ سال بوده است.

جدول شماره ۳: توزیع پاسخگویان بر حسب رفتار محیط زیستی

میانگین	بالا		متوسط		پایین		شاخص
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴/۰۵	۷۲/۵	۲۷۸	۱۹/۵	۷۵	۸	۳۱	رفتار محیط زیستی
۳/۹۹	۸۰	۳۰۷	۹/۷	۳۷	۱۰/۳	۴۰	رفتار محیط زیستی عام
۳/۸۶	۷۵/۷	۲۹۱	۱۹/۳	۷۴	۵	۱۹	رفتار محیط زیستی در حوزه آلودگی هوا
۴/۳۵	۸۹	۳۴۲	۵	۱۹	۶	۲۳	رفتار محیط زیستی در حوزه مصرف بهینه
۴/۰۵	۷۹/۲	۳۰۴	۱۴/۸	۵۷	۵	۱۹	رفتار محیط زیستی در حوزه بازیافت

میانگین الگوهای رفتار محیط زیستی در بین افراد بالا بوده و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۴/۰۵ است. افراد بر اساس طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از خیلی کم تا خیلی زیاد به آن پاسخ داده‌اند. یافته‌ها نشان داد که حدود ۱۰/۳ درصد میزان رفتار محیط زیستی عام را در حد پایین می‌دانند. حدود ۹/۷ درصد در حد متوسط و حدود ۸۰ درصد نیز میزان رفتار محیط زیستی عام شان را در حد بالا می‌دانند. همانطور که جدول نشان می‌دهد حدود ۵ درصد میزان رفتار محیط زیستی در حوزه آلودگی هوا را در حد پایین می‌دانند. حدود ۱۹/۳ درصد در حد متوسط و حدود ۷۵/۷ درصد نیز میزان رفتار محیط زیستی در حوزه آلودگی هوا را در حد بالا می‌دانند. حدود ۶ درصد میزان رفتار محیط زیستی در حوزه مصرف بهینه را در حد پایین می‌دانند. حدود ۵ درصد در حد متوسط و حدود ۸۹ درصد نیز میزان رفتار محیط زیستی در حوزه مصرف بهینه را در حد بالا می‌دانند. همچنین حدود ۵ درصد میزان رفتار محیط زیستی در حوزه بازیافت را در حد پایین می‌دانند. حدود ۱۴/۸ درصد در حد متوسط و حدود ۷۹/۲ درصد نیز میزان رفتار محیط زیستی در حوزه بازیافت را در حد بالا می‌دانند. در مجموع حدود ۸ درصد میزان رفتار محیط زیستی شان را در حد پایین می‌دانند. حدود ۱۹/۵ درصد در حد متوسط و حدود ۷۲/۵ درصد نیز میزان رفتار محیط زیستی شان را در حد بالا می‌دانند. بنابراین افراد دارای رفتار محیط زیستی متوسط روبه بالایی هستند.

نتایج نشان داد که میانگین مشارکت شهری برابر با ۳/۴۲ است. میانگین ارزش‌های اجتماعی در جامعه مورد مطالعه برابر با ۳/۰۱ است. میانگین هویت اجتماعی نسبتاً بالا است و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۳/۱۴ می‌باشد. میانگین استفاده از رسانه‌های اجتماعی در حد متوسط بوده و میانگین آن ۳/۰۱ است. میانگین آگاهی محیط زیستی بالا و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۳/۲۵ است. میانگین سرمایه فرهنگی ۳/۱۹ است.

از آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها استفاده شد. در متغیر رفتارهای زیست‌محیطی مقدار آزمون برابر با ۰/۹۹۸ و سطح معناداری آن ۰/۳۰۲ است. در آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف سطح معنی‌داری برای متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرمال بودن آن‌ها از لحاظ این آزمون تایید می‌شود و می‌توان از آزمون‌های پارامتری جهت آزمون فرضیه‌ها استفاده کرد.

جدول شماره ۴: نتایج حاصل از آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف متغیرها

متغیرهای پژوهش	آزمون کولموگوروف اسمیرنوف	سطح معناداری
سرمایه فرهنگی	۰/۸۸۹	۰/۴۴۲
مشارکت شهری	۰/۹۸۳	۰/۲۸۹
باورهای دینی	۱/۱۰۵	۰/۱۷۶
ارزش‌های اجتماعی	۱/۰۲۲	۰/۰۹۸
آگاهی زیست محیطی	۱/۱۲۴	۰/۰۸۷
هویت اجتماعی	۰/۸۹۹	۰/۳۱۱
میزان استفاده از رسانه‌ها	۱/۲۱۳	۰/۰۸۹
رفتار زیست محیطی	۰/۹۹۸	۰/۳۰۲

حال باید به آزمون فرضیه‌های پژوهش پرداخت. یافته‌ها نشان داد که بین سایر متغیرهای مستقل مانند سرمایه فرهنگی، مشارکت شهری، آگاهی زیست محیطی، هویت اجتماعی و میزان استفاده از رسانه‌ها با رفتار زیست محیطی رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد. یکی از فرضیه‌ها این است که بین باورهای دینی و رفتار زیست محیطی در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران رابطه معناداری وجود دارد. سطح سنجش متغیرها کمی است و متغیر وابسته رفتار زیست محیطی به صورت نرمال در جامعه توزیع شده است. در نتیجه برای بررسی رابطه متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. بین باورهای دینی و رفتار زیست محیطی رابطه مثبتی وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون بین میزان باورهای دینی و رفتار زیست محیطی برابر با ۰/۳۵۵ است. بدین صورت که هر چه باورهای دینی بیشتر شود، رفتار زیست محیطی افزایش می‌یابد و برعکس هر چه باورهای دینی کمتر شود، میزان رفتار زیست محیطی کاهش می‌یابد.

جدول شماره ۵: ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و رفتار زیست محیطی

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	نتیجه
باورهای دینی	۰/۳۵۵	۰/۰۰۰	همبستگی مثبت و معنادار
سرمایه فرهنگی	۰/۵۷۵	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
مشارکت شهری	۰/۵۴۱	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
آگاهی زیست محیطی	۰/۵۴۴	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
هویت اجتماعی	۰/۲۸۶	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
میزان استفاده از رسانه‌ها	۰/۴۱۲	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه

در یکی دیگر از فرضیه‌ها به بررسی رابطه بین ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی پرداخته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ضریب همبستگی پیرسون بین میزان ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی برابر با ۰/۵۴۱ است. بین ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی آنان رابطه مثبت و مستقیم موجود می‌باشد. یعنی هر چه میزان ارزش‌های اجتماعی بیشتر شود، میزان

رفتارهای محیط زیستی افزایش می‌یابد و برعکس هر چه میزان ارزش‌های اجتماعی کمتر شود، میزان رفتارهای محیط زیستی کاهش می‌یابد. همچنین ارزش‌های اجتماعی با ابعاد رفتارهای محیط زیستی رابطه مثبت و معناداری را نشان می‌دهد. در صورتی ارزش‌های اجتماعی در جامعه بالا باشد، ابعاد رفتارهای محیط زیستی نیز رو به افزایش خواهد بود. مولفه رفتار محیط زیستی در حوزه مصرف بهینه با همبستگی ۰/۶۱۱ و مولفه رفتار محیط زیستی در حوزه آلودگی هوا با همبستگی ۰/۴۵۳ به ترتیب بیشترین و کمترین همبستگی را با ارزش‌های اجتماعی داشته‌اند.

جدول شماره ۶: ضریب همبستگی پیرسون بین ارزش‌های اجتماعی با رفتار زیست محیطی

متغیر وابسته	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	نتیجه
رفتار محیط زیستی	۰/۵۴۱	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
رفتار محیط زیستی عام	۰/۴۷۲	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
رفتار محیط زیستی در حوزه آلودگی هوا	۰/۴۵۳	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
رفتار محیط زیستی در حوزه مصرف بهینه	۰/۶۱۱	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
رفتار محیط زیستی در حوزه بازیافت	۰/۵۴۲	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه

تحلیل رگرسیونی از بهترین روشهای تحلیلی است که تأثیرهای مشترک و مجزای متغیرهای مستقل را بر متغیر وابسته میزان رفتار زیست محیطی ارزیابی و مورد سنجش قرار می‌دهد. لذا از روش رگرسیونی چندمتغیره به شیوه همزمان استفاده شد. پیش فرض‌های مهم تحلیل رگرسیون مانند عدم وجود رابطه هم خطی بالا بین متغیرهای مستقل و مستقل بودن خطاها از یکدیگر با استفاده شاخص‌های میزان تولرانس، درجه اغماض و آزمون دوربین- واتسون مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که می‌توان از تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و رفتار زیست محیطی استفاده نمود.

جدول شماره ۷: مقادیر ضرایب رگرسیونی میزان رفتار زیست محیطی

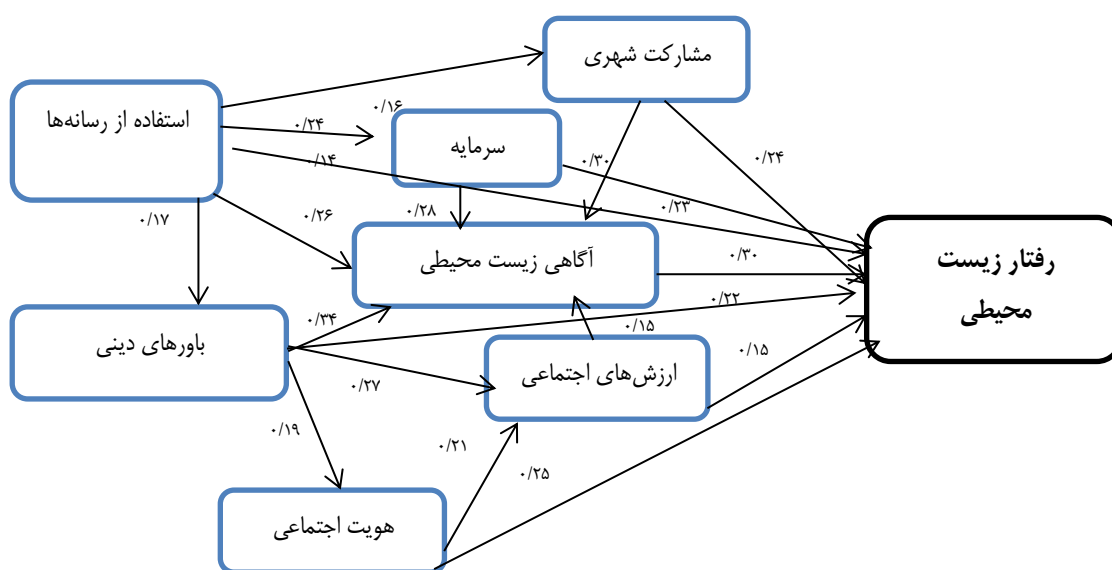
متغیرها	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	بتا	آزمون t	سطح معناداری	Tolerance	VIF
مقدار ثابت	۱۱/۸۶	۲/۹۶	-	۱۰/۹۶	۰/۰۰۰		
ارزش‌های اجتماعی	۰/۲۹۳	۰/۱۳۹	۰/۱۵۴	۳/۶۵	۰/۰۰۰	۰/۷۷۱	۱/۴۳۳
مشارکت شهری	۰/۱۱۱	۰/۱۰۸	۰/۲۴۱	۸/۴۳۹	۰/۰۰۰	۰/۹۹۶	۱/۴۱۵
آگاهی زیست محیطی	۰/۱۴۴	۰/۱۳۹	۰/۲۹۸	۱۰/۰۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸۷۵	۱/۶۸۰
سرمایه فرهنگی	۰/۱۵۳	۰/۰۴۶	۰/۲۲۶	۶/۲۹	۰/۰۰۰	۰/۹۲۰	۱/۴۴۱
هویت اجتماعی	۰/۲۴۱	۰/۰۵۹	۰/۲۵۰	۷/۰۷	۰/۰۰۰	۰/۸۷۹	۱/۵۱۳
استفاده از رسانه‌های اجتماعی	۰/۰۲۱	۰/۱۱۹	۰/۱۳۹	۴/۲۳۳	۰/۰۰۰	۰/۸۹۰	۱/۴۴۱
باورهای دینی	۰/۲۱۲	۰/۰۴۰	۰/۲۱۸	۵/۲۶	۰/۲۱۲	۰/۹۹۰	۱/۲۲۳
R	R ²	Std. Error	Durbin-Watson		F	Sig	
۰/۷۱۲	۰/۵۰۷	۶/۳۲	۱/۸۸		۴۷/۷	۰/۰۰۰	

نتایج رگرسیون نشان می‌دهد که مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۷۱۲ می‌باشد که این ضریب شدت رابطه بین متغیر وابسته میزان رفتار زیست محیطی و متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد. مقدار ضریب تعیین برابر با ۰/۵۰۷ می‌باشد. یعنی این که ۵۰/۷ درصد از تغییرات میزان رفتار زیست محیطی به متغیرهای مستقل مربوط می‌شود. مقدار آزمون دوربین واتسون نشان دهنده استقلال داده‌ها از یکدیگر بوده و برای انجام رگرسیون چندمتغیره مناسب هستند.

مقادیر ضرایب رگرسیونی نشان می‌دهد که متغیرهای باورهای دینی، آگاهی زیست محیطی، ارزش‌های اجتماعی، سرمایه فرهنگی، هویت اجتماعی، استفاده از رسانه‌های اجتماعی و مشارکت شهری در سطح بیش از ۹۹ درصد معنادار است. بالاترین مقدار بتا در بین متغیرهایی که معنادار شدند به ترتیب متعلق به متغیرهای آگاهی زیست محیطی، هویت اجتماعی، مشارکت شهری بوده است. مقایسه ضرایب نشان می‌دهد که در میان متغیرهای مستقل، متغیر آگاهی زیست محیطی بیشترین تأثیر و از بیشترین قدرت پیش بینی معنادار و مثبت رفتار زیست محیطی برخوردار است و متغیرهای دیگر در مراتب بعدی تأثیر گذاری هستند.

جدول شماره ۸: اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

انواع تأثیرات			متغیرهای مستقل
کل	غیرمستقیم	مستقیم	
۰/۱۸۴	۰/۰۳	۰/۱۵۴	ارزش‌های اجتماعی
۰/۲۵۱	۰/۱۰	۰/۲۴۱	مشارکت شهری
۰/۲۹۸	-	۰/۲۹۸	آگاهی زیست محیطی
۰/۲۳۶	۰/۱۰	۰/۲۲۶	سرمایه فرهنگی
۰/۲۹۰	۰/۰۴	۰/۲۵۰	هویت اجتماعی
۰/۱۵۰	۰/۰۱۱	۰/۱۳۹	استفاده از رسانه‌های اجتماعی
۰/۲۳۸	۰/۰۳۰	۰/۲۱۸	باورهای دینی

شکل شماره ۱: مدل تحلیل مسیر رفتار زیست محیطی

جهت بررسی میزان و مسیر تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل تحقیق بر متغیر وابسته، از تحلیل مسیر استفاده شد. نتایج مدل تحلیل مسیر نشان داد که بالاترین تأثیر مستقیم را که همان ضریب بتای تحلیل رگرسیون می‌باشد را به ترتیب متغیرهای آگاهی زیست محیطی، هویت اجتماعی، مشارکت شهری و بالاترین تأثیر غیرمستقیم را به ترتیب متغیرهای استفاده از رسانه‌های اجتماعی، مشارکت شهری و سرمایه فرهنگی و بالاترین تأثیر کل را نیز به ترتیب متغیرهای آگاهی زیست محیطی، هویت اجتماعی و مشارکت شهری بر روی رفتار زیست محیطی داشتند.

نتیجه گیری

موضوع اصلی پژوهش حاضر، رفتار زیست محیطی در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران است. با توجه به محدودیت منابع تجدیدپذیر طبیعی و ضرورت همگرایی بیشتر بین انسان و زیست بوم او، توجه به مسائل زیست محیطی و فهم و پیش بینی متغیرها و ساز و کارهای تأثیرگذار بر این رابطه اهمیت به سزایی در تحقیقات عرصه های گوناگون دارد. عوامل متعددی در شکل گیری رفتار زیست محیطی در بین گردشگران در شهرهای ساحلی استان مازندران تأثیرگذار هستند. لذا به بررسی رابطه برخی از این عوامل مانند سرمایه فرهنگی، مشارکت شهری، هویت اجتماعی، رسانه ها و غیره با رفتار زیست محیطی پرداخته شد.

بالا بودن هر یک از ابعاد سرمایه فرهنگی، نقش بارزی در بهبود بخشیدن رفتارهای محیط زیستی دارد. هر چه سرمایه فرهنگی بیشتر شود، میزان رفتار محیط زیستی افزایش می یابد و برعکس هر چه میزان سرمایه فرهنگی کمتر شود، میزان رفتار محیط زیستی در بین آنان کاهش می یابد. شارع پور و خوش فر (۱۳۸۱) معتقدند که می توان به رابطه بین انواع سرمایه از جمله سرمایه فرهنگی با حوزه جامعه شناسی زیست محیطی بررسی کرد. همچنین صالحی و امام قلی (۱۳۹۱) سرمایه فرهنگی را به عنوان متغیر پیش بینی کننده در مسائل اجتماعی فرهنگی مانند رفتارها و نگرش های زیست محیطی می دانند. نتیجه این که عوامل فرهنگی مانند سرمایه فرهنگی و تحصیلات، عامل تعیین کننده حفظ محیط زیست در یک جامعه هستند. نتایج به دست آمده با یافته های حقیقتیان و همکاران (۱۴۰۰)، غلامی و همکاران (۱۳۹۹)، نبوی و مختاری هشی (۱۳۹۷)، احمدیان و حقیقتیان (۱۳۹۵)، صالحی و امامقلی (۱۳۹۱)، حاجی زاده میمنندی و همکاران (۱۳۹۳) و نوروزیان (۱۳۹۶) هماهنگ و همسو است.

یافته ها نشان می دهد که رابطه مثبت و معناداری بین آگاهی محیط زیستی و رفتار محیط زیستی گردشگران وجود دارد. آگاهی محیط زیستی در واقع به معنای میزان اطلاعات فرد در مورد مسائل محیط زیستی است که به عنوان یکی از متغیرهای مهم پیش بینی کننده رفتارهای محیط زیستی در تحقیقات مختلف معرفی شده است و پژوهشگران مختلفی به تأثیر مثبت آگاهی محیط زیستی در رفتار مسئولانه محیط زیستی اشاره کرده اند. سلطانی (۱۴۰۱)، نصرتی نژاد و همکاران (۱۳۹۹)، غلامی و همکاران (۱۳۹۹)، رضایی مقدم و شهرکی (۱۴۰۱)، نبوی و مختاری هشی (۱۳۹۷)، اسفندیارپور و همکاران (۱۳۹۹)، احمدیان و حقیقتیان (۱۳۹۵)، ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) نیز به همین نتایج دست یافته اند.

مشارکت شهری با ابعاد رفتارهای محیط زیستی رابطه مثبت و معناداری را نشان می دهد. در صورتی مشارکت شهری در جامعه بالا باشد، ابعاد رفتارهای محیط زیستی نیز رو به افزایش خواهد بود. هنگامی که شهرها از نظر اندازه و تعداد جمعیت رشد می کنند، توجه به هماهنگی میان جنبه های کالبدی، اجتماعی و محیط زیستی آنها بسیار حائز اهمیت است و پایداری شهر در گرو همخوانی میان این عوامل خواهد بود. مشارکت گردشگران در امور شهری، سبب می شود تا آنها احساس مسئولیت بیشتری نمایند و در حفظ و بهبود محیط زیست کوشا باشند. همچنین نگرش و تأثیرپذیری مردم از رسانه ها، بر نوع رفتار آنها با محیط زیست تأثیر می گذارد، به همین دلیل رسانه ها تأثیر بسزایی در ارتقاء فرهنگ سازی محیط زیستی مردم و حفاظت از محیط زیست دارند. از این رو تأثیر آنها بر روی ابعاد گوناگون شخصیت مردم، از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. بر این اساس بررسی نقش رسانه ها در حفاظت از محیط زیست و تأثیر آنها در رفتار مردم و جامعه، مهم است.

مسائل زیست محیطی عمدتاً پیامد رفتار انسان هستند؛ به طوری که در بررسی رفتارهای زیست محیطی توجه به دانش، نگرش و نیت عملی افراد از مسائل زیست محیطی و نحوه رویارویی با آنها از اهمیت زیادی برخوردار است. به عبارت دیگر هویت اجتماعی و فردی هر یک از افراد جامعه، بیانگر نوع نگاه فرد به محیط زیست و اطراف است. در همین زمینه رستگار و ملکی (۱۳۹۶) معتقدند که نقش تعدیل گر هویت فرهنگی محلی، مدیران را ملزم می دارد که در تمرکز بر تولید و توزیع محصولات سازگار با محیط زیست توجه ویژه ای بر هویت فرهنگی محلی افراد داشته باشند. هرچند می توان گفت که محیط زیست نقش مهمی در

بازیابی هویت اجتماعی و ملی افراد دارد، برعکس آن هم صادق بوده و هویت اجتماعی و فرهنگی بر نحوه برخورد با محیط زیست و اعمال و رفتارهای زیست محیطی صادق است.

یافته‌ها نشان داد بین باورهای دینی و رفتار زیست محیطی رابطه مثبتی وجود دارد. هر چه باورهای دینی بیشتر شود، رفتار زیست محیطی افزایش می‌یابد و برعکس هر چه باورهای دینی کمتر شود، میزان رفتار زیست محیطی کاهش می‌یابد. انسان معاصر نیازمند بازنگری در شیوه برخورد خویش با محیط‌زیست است و می‌توان این نگرش اصیل را از آموزه‌های وحیانی طلب کرد. بهبود محیط‌زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. لازمه تحقق چنین هدفی، وجود اخلاق محیط‌زیستی در تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور می‌باشد. در یک جامعه دین مدار آنچه مورد انتظار است حفظ مواهب خداداده و جلوگیری از تخریب و تباهی آن است که تحقق این امر نیازمند آموزش عمومی این موضوع توسط عالمان محیط زیست و آگاهان دینی است. در حال حاضر به دلیل تداوم بحران‌های زیست محیطی، دیدگاه جهانی نسبت به مذهب تغییر یافته و به عنوان یکی از عوامل مؤثر در کاهش معضلات زیست محیطی مورد توجه قرار گرفته است. از نظر طالبان و معمارزاده (۱۳۹۸) در خصوص چگونگی ارتباط دین و محیط‌زیست‌گرایی سه نوع ارتباط ممکن میان دو متغیر دینداری و رفتار محیط‌زیستی (ارتباط مثبت، ارتباط منفی، و عدم ارتباط) وجود دارد. دین بعنوان یکی از مهمترین نهادهای اجتماعی و فرهنگی، چنانچه از طرف پیروان خود به نیکی شناخته شود و به احکام آن نیز عمل شود در بیشتر موارد پشتوانه‌ای قوی برای حفظ محیط زیست است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که ضریب همبستگی پیرسون بین میزان ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی برابر با ۰/۵۴۱ است. بین ارزش‌های اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی آنان رابطه مثبت و مستقیم موجود می‌باشد. مسائل زیست محیطی عمیقاً دارای مفاهیم اجتماعی و جامعه‌شناختی هستند و بخش عمده‌ای از باورها و رفتارهای زیست محیطی افراد تحت تأثیر نظام‌های فرهنگی و اجتماعی، تغییر و تحول می‌یابند. رفتار انسان در قبال محیط زیست تحت تأثیر مدرنیته و فرایندهای آن به رفتاری بحران‌آفرین تبدیل شده است. متغیرهایی همچون ارزش‌های زیست محیطی و تجربه ارتباط با طبیعت می‌توانند در تعیین کم و کیف مسائل زیست محیطی حایز اهمیت باشند. به عقیده جامعه‌شناسانی مانند تالکوت پارسونز هنجارها و ارزش‌ها در گزینش وسایل دستیابی به هدف‌ها نقش بازی می‌کنند و کنش چیزی جز تلاش برای تطبیق با هنجارها نیست. در بحث از اخلاق زیست محیطی، همواره به نقش ارزش‌های زیست محیطی و منابعی همچون دین که مطرح‌کننده این ارزش‌ها هستند به عنوان عاملی تعیین‌کننده بر رفتارهای زیست محیطی و به‌طور کلی نگرش تأکید می‌شود. بنابراین برای حفاظت مؤثر از محیط زیست، جایگاه مناسبی به ارتقاء ارزش‌های غیرانسان‌محور در فرهنگ عمومی جامعه داده شود و بررسی‌های لازم پیرامون شکاف بین ارزش‌ها و رفتار افراد در قبال محیط زیست بعمل آید. امرایی و همکاران (۱۳۹۸) معتقدند که ارزش‌ها و باورهای فرهنگی بر زیست محیط اثرگذار هستند. این نتایج با یافته‌های شاطریان و همکاران (۱۳۹۸)، رستگار و همکاران (۱۳۹۶)، عابدی سروسستانی (۱۳۹۴)، محرم‌نژاد و تهرانی (۱۳۸۹)، کلاتری و همکاران (۱۳۹۵) هماهنگ است.

در نتیجه باید اشاره کرد که بهبود محیط زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. برای افزایش انجام رفتار زیست محیطی در جامعه بایستی به میزان دینداری و ابعاد دینداری و بالا بردن شاخص‌ها و مولفه‌های آن توجه بیشتری نمود. بهتر است که به تقویت بنیان‌های دینی افراد در جامعه توجه بیشتری شود. همچنین رسانه‌ها با دادن اطلاعات محیط زیستی به سطوح مختلف جامعه متناسب با نیاز هر قشر جامعه و القا و نهادینه کردن این اطلاعات، موجب تغییر رفتار و گسترش فرهنگ محیط زیستی جامعه می‌شوند. متخصصان محیط زیست و سازمانهای محیط زیستی با آگاه‌سازی و دادن اطلاعات محیط زیستی به عموم مردم و اقشار مختلف جامعه، سعی در بالابردن و ارتقای سطح دانش محیط زیستی و ایجاد فرهنگ حفاظت از محیط زیست دارند. توجه به ارزشهای زیست محیطی به عنوان یکی از ارزشهای اجتماعی می‌تواند سبب بهبود رفتارهای زیست محیطی و کاهش تخریب محیط زیست گردد. توجه به هویت اجتماعی و چگونگی شخصیت‌پذیری و جامعه‌پذیری افراد در

زمینه مسائل زیست محیطی و رفتارهای متناسب با آن بایستی در اولویت قرار گیرد. با توجه به رابطه معنادار بین مشارکت شهری و میزان رفتار زیست محیطی باید توجه به افزایش مشارکت های مردمی در امور شهری در بین افراد در راس برنامه های مسئولین قرار گیرد.

منابع

- احمدی، یعقوب؛ قادرزاده، امید (۱۳۹۳) گونه شناسی ارزش های فرهنگی مبتنی بر هویت، پژوهشنامه توسعه فرهنگی اجتماعی، بهار و تابستان ۱۳۹۳، شماره ۱، صفحه ۳۴ تا ۵۶.
- احمدیان، داریوش، و حقیقتیان، منصور (۱۳۹۵) تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی در رفتارهای زیست‌محیطی شهری (مورد مطالعه: شهروندان کرمانشاه). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، دوره ۶، شماره ۱۸، صص ۷۶-۵۱.
- ادهمی، عبدالرضا و اکبرزاده، الهام (۱۳۹۲) بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸)، مجله تخصصی جامعه شناسی، سال اول، شماره اول، ۶۲-۳۸.
- اسفندیارپور، جمیله، مرادی، علی، جهانبخش، اسماعیل. (۱۳۹۹). رابطه بین کیفیت زندگی و هویت ملی با فرهنگ محیط‌زیستی (مورد مطالعه: شهر کرمان). *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۷(۲)، ۶۴-۳۳.
- امامقلی، لقمان، صالحی، صادق، رضایی، احمد، فیضی، اسرین. (۱۴۰۲). تحلیل جامعه‌شناسی رفتار حفاظت از محیط زیست. *مطالعات جامعه شناسی*، (۱)، - doi: 10.30495/jss.2022.1964532.1483
- امرابی، فرید و بازگیرپور، یاسین و فلاحی، امیر (۱۳۹۸). بررسی نقش، عوامل، ارزش ها و باورهای فرهنگی بر زیست محیط، پنجمین کنفرانس بین المللی مهندسی محیط زیست و منابع طبیعی، تهران.
- ایمانی، بهرام، بندری، ابوالمحمد، نوروزی، عباس (۱۴۰۱). بررسی عوامل موثر بر رفتارهای محیط‌زیستی روستاییان (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اردبیل). *پژوهش های محیط زیست*، ۱۳(۲۶)، ۳۰۱-۳۱۶.
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۹۵). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی، ترجمه مریم وتر، تهران: انتشارات کویر.
- اینگلهارت، رونالد؛ پل آر، آبرامسون (۱۳۷۸). امنیت اقتصادی و دگرگونی ارزشی، ترجمه شهناز سمیع‌خانی، نامه پژوهش، شماره ۱۴ و ۱۵.
- تومه، ژرژ (۱۳۸۰). توسعه فرهنگی و محیط زیست، ترجمه محمود شارع پور، چاپ اول، غزال (باز).
- حاجی‌زاده‌میمندی، مسعود، فلک‌الدین، زهرا (۱۳۹۶). بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه (مورد مطالعه: شهروندان خرم‌آباد). *توسعه اجتماعی*، ۱۲(۱)، صفحات ۷-۳۶.
- حسن زاده، نسیم (۱۳۹۷). بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه مصرف انرژی گاز در بین خانوارهای شهر شهرکرد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه یاسوج.
- حقیقتیان، منصور، حسینی، فریبا، هاشمیان فر، سید علی (۱۴۰۰). بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر تخریب محیط زیست مورد مطالعه: جوانان شهر تهران. *جامعه شناسی اقتصادی و توسعه*، ۱۰(۲)، ۲۵۹-۲۷۸.
- دشتکی، نجمه؛ حبیب، فرح؛ ماجدی، حمید (۱۴۰۰). تبیین اخلاق زیست‌محیطی شهروندان در تعالی محیط‌زیست: ارائه مدل مفهومی، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، بهار ۱۴۰۰، شماره ۴۴، صفحه ۱۶۱ تا ۱۷۲.
- رستگار، عباسعلی، هاشمیان، سید محمدحسین، علوی، سید صفر (۱۳۹۶). ارزش‌های زیست محیطی و سبک زندگی عوامل تعیین کننده رفتار (بوم شناختی) مصرف کننده. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۲۵(۸۳)، ۶۹-۹۲.

- رضایی مقدم، مریم؛ شهرکی، عاطفه (۱۴۰۱). مطالعه رفتار زیست محیطی دانش‌آموزان دوره ابتدایی، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت و علوم انسانی، تابستان ۱۴۰۱، سال سوم، شماره ۷، صفحه ۱۱۲ تا ۱۲۲.
- سراج زاده، سیدحسین، جواهری، فاطمه و ولایتی خواجه، سمیه (۱۳۹۲). دین و سلامت: آزمون اثر دینداری بر سلامت در میان نمونه‌ای از دانشجویان، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره: ۲۴، شماره ۱.
- سلطانی، سعید (۱۴۰۱). فراتحلیل تعیین گره‌های اجتماعی رفتارهای زیست‌محیطی، توسعه اجتماعی، تابستان ۱۴۰۱، دوره شانزدهم، شماره ۴، صفحه ۱۲۷ تا ۱۶۰.
- سلیمان پورعمران، محبوبه (۱۳۹۶). جهانی شدن، سیاست و سواد زیست‌محیطی: سیری تاریخی به مکاتب و نظریه‌پردازان محیط‌زیست. محیط زیست و توسعه فرابخشی، ۲(۵۸)، ۴۳-۵۶.
- شاطریان، محسن، کیانی سلمی، صدیقه، میرداداشی، سیده زهرا (۱۳۹۸). مدلسازی نقش دانش، نگرش و ارزش‌های محیط زیستی گردشگران در بروز رفتارهای سازگار با محیط (نمونه موردی: گردشگران ایرانی و خارجی شهر قم). فصلنامه علوم محیطی، ۱۷(۲)، ۲۰۷-۲۲۸.
- صادقی، حسین؛ فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۲). محیط زیست از منظر دین و اقتصاد، اقتصاد اسلامی، تابستان ۱۳۸۲، شماره ۱۰، صفحه ۲۳ تا ۵۲.
- صالحی، صادق (۱۴۰۱). بررسی نقش فرهنگ بوم‌شناختی در افزایش توانمندی حفاظت از محیط‌زیست جامعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان مازندران). پژوهش‌های محیط زیست، ۱۳(۲۵)، ۱۳۳-۱۵۰.
- صالحی، صادق و لقمان، امامقلی (۱۳۹۵). نقش هنجارهای فردی و اجتماعی در شکل‌گیری رفتار حامی محیط‌زیست، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال چهارم، بهار ۱۳۹۵، شماره ۳، صفحه ۱۱-۲۰.
- طالبان، محمدرضا و معمارزاده، ابوالفضل (۱۳۹۸). دین‌داری و محیط‌زیست‌گرایی: تأملی تجربی بر مناقشات نظری، پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۸(۱۵)، صفحات ۸۹-۱۲۱.
- طهماسبی‌پاشا، جمعلی، مجیدی، روفیا (۱۳۸۴). چشم‌انداز گردشگری سواحل جنوبی دریای خزر و آثار آن بر توسعه شهرها و روستاهای منطقه، مجموعه مقالات اولین همایش سراسری نقش صنعت گردشگری در توسعه مازندران، صص ۳۲۰-۳۵۲.
- عابدی سروستانی، احمد (۱۳۹۴). ارزش‌ها و رفتارهای دوستدار محیط زیست: مطالعه‌ای در پارک‌های جنگلی استان گلستان. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۶(۳)، ۳۲۹-۳۴۲.
- علیزاده اقدم، محمدباقر، توکل، آقاییاری هیر، حسین، هنرور (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای مصرف‌گرایی در ارتباط بین مادیگرایی و ردپای اکولوژیک (مورد مطالعه: شهروندان ارومیه)، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال ششم پاییز ۱۳۹۶، شماره ۱.
- غلامی، علی‌اصغر، عباسی اسفنجیر، علی‌اصغر، حیدرآبادی، ابوالقاسم (۱۴۰۰). رفتارهای زیست‌محیطی زنان و اثر دینداری بر آن در شهر ساری، مطالعات روانشناختی اجتماعی زنان، دوره ۱۹، شماره ۳، پاییز، ۱۴۰۰، صفحه ۷-۳۸.
- کلانتری، عبدالحسین، کیانپور، مسعود، مزیدی شرف‌آبادی، وحید، لشگری، مجتبی (۱۳۹۵). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط‌زیست (مورد مطالعه: شهروندان تهران)، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۲۷، شماره ۲، شماره پیاپی ۶۲، تابستان ۱۳۹۵، صفحه ۱۶-۱.
- کیانی سلمی، صدیقه و محسن، شاطریان (۱۳۹۶). شناسایی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست (مطالعه موردی: شهروندان کاشان)، فصلنامه علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، دوره ۶، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۶، صفحه ۱۰۱-۱۱۶.
- مالمیر، مهدی، اسماعیل زاده سیلابی، ایدا، سمیاری، امیر (۱۴۰۲). تبیین کنشگری فردی و مدنی در حمایت از تنوع‌زیستی با تأکید بر سازوکار گفت‌وگوی جمعی. جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۴(۱)، ۵۱-۶۶.

محرم‌نژاد، ناصر؛ تهرانی، مهناز (۱۳۸۹). مروری بر نظریه‌های اجتماعی و مدیریت محیط‌زیست. انسان و محیط زیست، دوره ۸، شماره ۱ (۱۲-۲۳)، صفحه ۳-۱۱.

موحد مجد، مجید؛ سلامتیان، درنا (۱۴۰۰). سلامت معنوی و رفتار زیست محیطی (پیمایشی درباره جوانان شیراز)، جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، تابستان ۱۴۰۰، شماره ۷، صفحه ۳۲ تا ۵۳.

مهنی رفتار، رضوان؛ نعیمی، امیر (۱۴۰۱). تحلیل رابطه بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، بهار ۱۴۰۱، شماره ۳۱ صفحه ۱۵۷ تا ۱۷۲.

نبوی، سید عبدالحسین، شهریاری، مرضیه (۱۳۹۲). دین، اخلاق و محیط زیست. انسان و محیط زیست، ۱۲ (شماره ۲) ۲۹-پیاپی ۴۰، ۶۹-۸۳.

نبوی، سیدحسین و مختاری‌هشی، علی (۱۳۹۷). سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست محیطی خانواده‌های تهرانی، مسائل اجتماعی ایران، سال نهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ شماره ۲.

نصرتی‌نژاد، فرهاد، سراج‌زاده، سید حسین، دیهول، منصور (۱۳۹۹). تبیین جامعه‌شناختی رفتار زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی). توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۲ (۲)، ۳۳-۵۲.

نوروزیان، فرحناز (۱۳۹۶). بررسی جامعه‌شناختی عوامل موثر بر رفتارهای زیست محیطی در شهر نورآباد دلفان، کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی، دانشکده علوم انسانی.

نواح، عبدالرضا؛ حسینی، محمدرضا؛ خوشکلام، نرگس (۱۴۰۰). تحلیل داده بنیاد رفتار زیست محیطی در مواجهه با پسماندهای کرونایی (مطالعه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر بروجرد)، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، بهار ۱۴۰۰، شماره ۳۸، صفحه ۱ تا ۲۶.

نواح، عبدالرضا، فروتن‌کیا، شهرزاد، پورترکارونی، محمد (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست-محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اهواز)، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، زمستان ۱۳۹۰، دوره ۱، شماره ۱، صفحه ۷۷ تا ۹۷.

نواح، عبدالحسین و فروتن‌کیا، شهرزاد (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی محیط‌زیست، تهران: جامعه‌شناسان.

نیازی کومله، اعظم؛ زارع، بیژن؛ حبیب پور گتایی، کرم؛ کرمی، ناصر (۱۳۹۹). فراتحلیل عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست محیطی در بین شهروندان، مسائل اجتماعی ایران، بهار و تابستان ۱۳۹۹، سال یازدهم، شماره ۱، صفحه ۲۸۱ تا ۲۹۸.

یازرلو، رضا (۱۴۰۱). تحلیل جامعه‌شناختی رفتار زیست محیطی شهروندان گرگانی با تکیه بر رفتار مصرف آب، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، بهمن ۱۴۰۱، شماره ۲۷، صفحه ۲۵۰۵ تا ۲۵۲۸.

Ahmat Zainuri, Nuryazmin, Norshariani Abd-Rahman, Lilia, Halim, Mee, Yeang, Chan, Nisa, Nadirah, Mohd, Bazari (2022). Measuring Pro-Environmental Behavior Triggered by Environmental Values, Int. J. Environ. Res. Public Health, 2022, 19(23), 16013.

Balundè, Audra, Goda, Perlaviciute and Linda, Steg (2019). The Relationship between People's Environmental Considerations and Pro-environmental Behavior in Lithuania, Frontiers in Psychology, 15. | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02319>.

Bilynets, Iana, Cvelbar, Ljubica Knezevic (2022). Tourist pro-environmental behaviour: The role of environmental image of destination and daily behavior, Annals of Tourism Research Empirical Insights, Volume 3, Issue 2, November 2022, 100070.

Daryantoa, Ahmad, Zening, Song (2020). A meta-analysis of the relationship between place attachment and pro-environmental behavior, Journal of Business Research, Volume 123:208-219.

Fu, L. Zhang, Y. Xiong, X. & Bai, Y. (2018). Pro-Environmental Awareness and Behaviors on Campus: Evidence from Tianjin, China. Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14 (1): 427-445.

Handy, Femida, Tally, Katz-Gerro, Itay, Greenspan, Yaara, Vered (2021). Intergenerational disenchantment? Environmental behaviors and motivations across generations in South Korea, Geoforum, Volume 121: 53-64.

- Halkos, George, Steriani, Matsiori, Anastasia, Gkargkavouzi (2019). Environmental behavior in a private-sphere context: Integrating theories of planned behavior and value belief norm, self-identity and habit, Resources, Conservation and Recycling, Volume 148, September 2019, Pages 145-156.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). "Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-Environmental Behavior?" Environmental Education Research, 8 (3): 239-260.
- Meredith A. Smith and Sharon Kingston. (2021). Demographic, Attitudinal, and Social Factors That Predict Pro-Environmental Behavior. Sustainability and Climate Change. Feb 2021. 47-54.
- Schwartz, Shalom H. (2006). "Basic human values: Theory, measurement and applications", Review Francaise sociology, No12:11-38.
- Smith, Meredith A. and Kingston, Sharon. (2021). Demographic, Attitudinal, and Social Factors That Predict Pro-Environmental Behavior, Sustainability and Climate Change, Vol. 14, No. 1, Feb 2021. 47-54.
- Sun, Jianxin Baolong, Ma, Shaomu, Wei, (2023). Same gratitude, different pro-environmental behaviors? Effect of the dual-path influence mechanism of gratitude on pro-environmental behavior, Journal of Cleaner Production, Volume 415, 20 August 2023, 137779.
- Tian, Hong and Liu, Xinyu (2022). Pro-Environmental Behavior Research: Theoretical Progress and Future Directions, Int J Environ Res Public Health. 2022 Jun; 19(11): 6721.